

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СФЕРА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Кривенко Ю. В.

*Волонтерам, з якими маю
честь працювати, – з глибокою вдячністю
за людяність, самовідданість
і невтомну працю заради України.*

ВСТУП

Сучасний етап розвитку української держави та суспільства характеризується безпрецедентними викликами, зумовленими тривалою збройною агресією російської федерації. Одним із найбільш критичних і стратегічно значущих завдань забезпечення національної безпеки, соціальної стабільності та сталого демографічного розвитку є формування ефективної системи переходу військовослужбовців від військової служби до цивільного життя. Реінтеграція комбатантів є багатоаспектним процесом, що охоплює правову, соціально-економічну, психологічну та медичну складові й потребує узгодженої взаємодії держави, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства.

Попри наявність централізованих механізмів державної ветеранської політики, які реалізуються через профільні міністерства та Український ветеранський фонд, державна система нерідко стикається з обмеженістю ресурсів, бюрократичними перепонами та низькою адаптивністю до індивідуальних потреб особи на рівні територіальних громад. За таких умов провідну роль у доповненні інституційної спроможності держави перебирають на себе волонтерський рух та організації громадянського суспільства. Показовим у цьому контексті є досвід Одещини, де волонтерські організації, зокрема громадські об'єднання, що діють у м. Одесі та області, системно здійснюють супровід поранених захисників у закладах охорони здоров'я, матеріально-технічну та гуманітарну підтримку військовослужбовців, сприяють їхній подальшій соціальній адаптації. Волонтерська діяльність у сфері реінтеграції військовослужбовців постає не лише інструментом оперативного гуманітарного реагування, а й формою участі волонтерів та організацій, що залучають волонтерів, у правовідносинах, яка потребує чіткого теоретико-правового осмислення та належного нормативного врегулювання.

Стан наукового розроблення проблеми. Питання соціальної адаптації, реабілітації та реінтеграції ветеранів досліджувалися у працях вітчизняних і закордонних соціологів, психологів, фахівців із публічного управління та правників, зокрема Т. Захаріної, Т. Лузан, Н. Тілікіної, І. Пешої (державна ветеранська політика та шляхи забезпечення її ефективності). Проблематику правового регулювання волонтерської діяльності розробляли В. Вашкович (адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави), В. Голуб (сутність державної політики у сфері волонтерської діяльності), Т. Лях (проблеми

нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності) та інші. Водночас комплексний юридичний аналіз участі волонтерів та організацій, що залучають волонтерів, у правовідносинах, які виникають у процесі реінтеграції військовослужбовців, — у тому числі з урахуванням регіонального досвіду — досі залишається фрагментарним і потребує подальшого наукового опрацювання.

Метою дослідження є комплексний теоретико-правовий та практичний аналіз реінтеграції військовослужбовців як сфери волонтерської діяльності, визначення змісту її складових, оцінка чинної нормативно-правової бази, а також обґрунтування перспективних моделей взаємодії між державою, учасниками волонтерської діяльності та ветеранською спільнотою на прикладі Одещини.

1. Теоретико-правова характеристика реінтеграції військовослужбовців як сфери волонтерської діяльності

Звертаючись до поняття «реінтеграція», необхідно насамперед визначити його з точки зору сутнісного та смислового навантаження. У загальнонауковому дискурсі цей термін трактується як процес, спрямований на об'єднання, відновлення, повторне поєднання раніше роз'єданого або дезінтегрованого територіального, політичного, економічного, соціального утворення.

Етимологічно термін «реінтеграція» походить від латинських *re-* та *integratio*. Компонент *integratio* означає «відновлення», «об'єднання», «цілісність», тоді як префікс *re-* надає значення повторності або повернення до попереднього стану. Отже, в буквальному розумінні реінтеграція означає повторне відновлення цілісності або повторне включення до єдиного цілого. Отже, в лінгвістичному контексті реінтеграція може бути визначена як повернення чого-небудь до складу більшого об'єкта задля досягнення ним своєї завершеності.

Водночас феномен реінтеграції є недостатньо дослідженим у сучасній гуманітарній науці й наразі не має загальноприйнятих правових чи соціологічних підходів до його аналізу та однозначного трактування. Це поняття насамперед розглядається політологами та соціологами в межах проблемного поля соціалізації/ресоціалізації населення, зокрема ветеранів бойових дій. З огляду на міждисциплінарний характер категорії, її юридичний зміст має вибудовуватися з урахуванням напрацьованих суміжних наук, але з чітким виокремленням саме правового виміру — зміни правового статусу особи, обсягу її прав, гарантій та механізмів їх реалізації.

У міжнародній практиці поняття реінтеграції комбатантів має усталену інституційну історію. Ще наприкінці 1980-х років під егідою Організації Об'єднаних Націй було започатковано програми роззброєння, демобілізації та реінтеграції (DDR – Disarmament, Demobilization, Reintegration), а у 2006 році ухвалено Комплексні стандарти ООН щодо роззброєння, демобілізації та реінтеграції, які визначили реінтеграцію як завершальну та найтривалішу фазу переходу комбатанта до цивільного життя. Показовим є досвід постконфліктних держав: зокрема, у Шрі-Ланці реалізовувалася програма «4R» (реабілітація, включення в суспільство, реінтеграція, примирення), яка згодом трансформувалася в «Модель 6+1» з доповненням духовно-релігійною складовою; подібні довгострокові програми професійної та соціальної

інтеграції учасників бойових дій запроваджувалися й у Сьєрра-Леоне¹. Цей досвід засвідчує, що реінтеграція розглядається світовою спільнотою не як одноразовий акт надання допомоги, а як багаторічний керований процес, що потребує участі держави, громад та неурядового сектору.

У вітчизняній доктрині найбільш розгорнуте визначення запропоновано Т. Захаріною, яка розглядає соціальну реінтеграцію ветеранів російсько-української війни як процес і результат системної діяльності суб'єктів, що забезпечують повернення ветерана в умови невоєнного соціуму, створюючи для нього оптимальні умови реалізації соціальних і культурних потреб життєдіяльності з урахуванням наявного особистого соціального досвіду, орієнтації на особистісні зміни та самовдосконалення². Цінність цього підходу полягає в акцентуванні двосединої природи реінтеграції – як процесу і як результату, а також у визнанні множинності її учасників.

При цьому реінтеграцію слід відмежовувати від суміжних категорій. Адаптація характеризує пристосування особи до нових умов життєдіяльності й може бути лише одним з етапів реінтеграції; реабілітація (медична, психологічна, фізична) спрямована на відновлення втрачених функцій та стану здоров'я; ресоціалізація передбачає повторне засвоєння соціальних норм і ролей. Реінтеграція ж є найширшою за обсягом категорією, що охоплює зазначені процеси як власні складові та додає до них правовий компонент – відновлення й трансформацію правового статусу особи, реалізацію гарантій, передбачених законодавством про соціальний захист.

Окремого розгляду потребує цивільно-правовий аспект реінтеграції, який здебільшого залишається поза фокусом досліджень, зосереджених на публічно-правових та соціально-психологічних аспектах. Реінтеграційні процеси породжують значний масив приватноправових відносин: безоплатне надання послуг волонтерами, договори про надання соціальних, реабілітаційних та освітніх послуг, благодійні пожертви на користь військовослужбовців та ветеранів, передавання майна для потреб реабілітації, відносини за участю громадських об'єднань і благодійних організацій як юридичних осіб приватного права. Учасниками таких відносин у розумінні ст. 2 Цивільного кодексу України виступають фізичні особи (волонтери, ветерани, члени їхніх сімей) та юридичні особи (організації, що залучають волонтерів, благодійні організації, надавачі послуг), а також держава й територіальні громади. Саме участь волонтерів та організацій, що залучають волонтерів, у цивільних правовідносинах, пов'язаних із процесом реінтеграції, становить предмет цього дослідження.

Слушним є спостереження Т. Лузан: словосполучення «реінтеграція ветеранів» стало загальноживимим щонайменше в експертному середовищі й визначає одну зі складових мети державної ветеранської політики, проте легальної дефініції цього поняття саме щодо ветеранів чинне законодавство не містить. Дослідниця також наголошує, що реінтеграція не є одностороннім процесом, результат якого покладається виключно на ветерана: активну роль у ньому відіграють держава і

¹ Реінтеграція ветеранів – світовий та український досвід. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=207406> (дата звернення: 19.07.2026).

² Захаріна Т. І. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Київ: Ін-т проблем виховання НАПН України, 2024. 660 с.

суспільство загалом, громада, роботодавці та сім'я, і реінтеграційні заходи мають бути реальними й досяжними, а не існувати лише «на папері»³.

В українському законодавчому полі термін «реінтеграція» має декілька контекстуальних вимірів, які не завжди повною мірою відображають специфіку роботи з демобілізованими військовослужбовцями. Так, у Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» реінтеграція в суспільство визначається як комплекс соціальних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на сприяння адаптації в суспільстві трудових мігрантів і членів їхніх сімей після повернення з держави перебування⁴. Водночас таке розуміння є надто вузьким і непридатним для сфери ветеранської політики, оскільки орієнтоване на принципово іншу категорію осіб та інший характер розриву соціальних зв'язків.

Більш наближеним до практичної діяльності є галузеве законодавство про соціальні послуги: відповідно до ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» реінтеграція розглядається як соціальна послуга, що передбачає узгоджені дії фахівців із надання постійної або систематичної комплексної допомоги⁵. Проте в контексті військово-цивільного переходу реінтеграція є значно ширшою за правовим змістом, ніж надання окремої соціальної послуги: це стратегічний процес зміни правового та соціального статусу особи.

Базовим актом, що визначає коло осіб, на яких спрямовується реінтеграційна політика, залишається Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який закріплює категорії учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни та встановлює систему пільг і гарантій їх соціального захисту⁶. Стратегічний рівень регулювання представлений Стратегією ветеранської політики на період до 2030 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р, яка визначає три стратегічні цілі: відновлення людського капіталу та добробуту ветеранів, ветеранок і членів їхніх сімей; шанування та визнання; забезпечення національної безпеки та обороноздатності⁷. Слід зазначити, що Стратегія напрацьовувалася Міністерством у справах ветеранів України спільно з коаліцією організацій громадянського суспільства та ветеранською спільнотою, що саме по собі ілюструє партнерську модель формування ветеранської політики, в якій неурядовий сектор є повноцінним учасником.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної політики щодо ветеранів війни, учасників бойових дій та членів

³ Лузан Т. Реінтеграція ветеранів і ветеранок: політика без визначення. LB.ua. 2026. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_luzan/733922_reintegratsiya_veteraniv.html (дата звернення: 19.07.2026).

⁴ Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 19.07.2026).

⁵ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 19.07.2026).

⁶ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 19.07.2026).

⁷ Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-p> (дата звернення: 19.07.2026).

їхніх сімей є Міністерство у справах ветеранів України⁸. Основні напрями діяльності Міністерства охоплюють: розроблення та реалізацію державних програм соціального захисту ветеранів; координацію роботи регіональних органів щодо надання соціальних послуг; створення єдиної електронної інформаційної системи ветеранів; організацію спеціалізованих реабілітаційних та психологічних програм; взаємодію з громадськими ветеранськими організаціями.

Особливо важливою є робота з впровадження Єдиного державного реєстру ветеранів війни, що дає змогу вдосконалити систему обліку, спростити доступ до пільг і цифровізувати процеси надання соціальних послуг. Мінветеранів також координує міжнародні проєкти, спрямовані на підвищення якості реабілітації та професійної адаптації ветеранів. Ефективна система соціальної підтримки ветеранів є важливою складовою державної політики, що забезпечує не лише соціальний захист осіб, які брали участь у бойових діях, а й їхню успішну реінтеграцію в цивільне життя.

Важливим етапом у розбудові інфраструктури переходу від військової служби до цивільного життя стало запровадження інституту помічника ветерана. Відповідний експериментальний проєкт було започатковано постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652 у Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській та Миколаївській областях, а у 2024 році масштабовано на всю територію держави⁹. Помічники ветеранів – фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб – здійснюють індивідуально орієнтований консультативний супровід безпосередньо в територіальних громадах, допомагаючи ветеранам та членам їхніх сімей реалізувати передбачені законодавством можливості. Поява цього інституту є прикладом наближення реінтеграційних механізмів до рівня громади, тобто саме до того рівня, на якому традиційно найактивніше діють волонтери та організації громадянського суспільства.

Фінансово-грантову складову державної підтримки забезпечує Український ветеранський фонд – державна установа у сфері управління Мінветеранів, що реалізує конкурсні програми фінансування проєктів ветеранського підприємництва та ініціатив підтримки ветеранів і членів їхніх родин¹⁰. Тож станом на сьогодні в Україні сформовано багаторівневу інституційну систему: стратегічний рівень (Стратегія ветеранської політики), центральний рівень (Мінветеранів, Український ветеранський фонд, Єдиний державний реєстр ветеранів війни) та рівень територіальних громад (помічники ветеранів). Водночас саме на рівні громад інституційна спроможність держави є найбільш вразливою, і саме тут найвиразніше проявляється значення волонтерської діяльності.

Проте попри декларативні здобутки державного управління, реальний стан нормативного та практичного забезпечення процесів адаптації піддається суттєвій

⁸ Питання Міністерства у справах ветеранів: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-п> (дата звернення: 19.07.2026).

⁹ Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-п> (дата звернення: 19.07.2026).

¹⁰ Український ветеранський фонд: офіційний вебсайт. URL: <https://veteranfund.com.ua> (дата звернення: 19.07.2026).

критиці. Слушною є позиція дослідниці Т. Захаріної, яка зазначає, що «реінтеграційні програми, що існують на сьогоднішній момент в Україні, є досить поверхневими, потребують значного вдосконалення, необхідного для забезпечення комплексної соціальної реабілітації. Нагальною проблемою є їхнє удосконалення відповідно до викликів суспільства, наповнення їх чіткими алгоритмами взаємодії всіх структур, задіяних у процесі реінтеграції, їх критичний аналіз фахівцями різних галузей»¹¹.

Узагальнюючи доктринальні та нормативні підходи, вважаємо за можливе запропонувати таке робоче визначення: реінтеграція військовослужбовців – це комплексний багатоетапний та індивідуалізований процес відновлення і трансформації правового, соціального, професійного та психологічного статусу особи, яка завершила проходження військової служби або звільнена з неї, що здійснюється шляхом узгодженої діяльності держави, органів місцевого самоврядування, територіальних громад, роботодавців, сім'ї, а також волонтерів та організацій, що залучають волонтерів, і має на меті повноцінне включення такої особи в цивільне життя з реалізацією її прав, законних інтересів та особистісного потенціалу. Саме така дефініція, на наше переконання, відображає і правовий зміст явища, і множинність учасників відповідних відносин, серед яких учасники волонтерської діяльності набувають дедалі більшого значення.

Важливо також розуміти аксіологічний (ціннісний) вимір цього процесу. Реінтеграція військовослужбовців – це насамперед особистий досвід, і кожен окремий ветеран несе персональну відповідальність за пошук свого місця в мирному житті. Проте суспільство й держава зобов'язані діяти синергетично: забезпечуючи відповідні правові та соціальні умови для успішної реінтеграції, вони забезпечують передумови для повноцінної соціальної та професійної реалізації ветеранів, сприяючи їхній активній участі в житті територіальних громад. У цьому контексті волонтерська діяльність, що вирізняється гнучкістю, адресністю та довірою з боку військовослужбовців, органічно доповнює державні механізми і потребує окремого розгляду, який буде здійснено в наступних підрозділах.

Реінтеграція ветеранів охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення їхніх соціальних, економічних та психологічних функцій у суспільстві. Процес соціальної реінтеграції визначається комплексною структурою, яка включає медичні, психологічні, соціально-економічні, правові, професійно-трудові, моральні, соціально-культурні та інші аспекти. Така система реінтеграції спрямована на відновлення різних сфер життєдіяльності ветеранів: фізичного здоров'я, психологічної стійкості, соціальної адаптації та економічної самодостатності¹². Розглянемо змістове наповнення кожної зі складових докладніше, звертаючи увагу на нормативне підґрунтя та на те, в яких роль волонтерської діяльності є визначальною. Соціальна складова реінтеграції передбачає включення ветерана в основні соціальні процеси: працевлаштування, освіту, соціальне забезпечення, культурне життя, спорт, участь у житті громади. У цьому контексті окремо слід виділити поняття «соціальна реабілітація», яка спрямована на допомогу ветерану в адаптації до цивільного життя і

¹¹ Захаріна Т. І. Реінтеграція військовослужбовців як складова соціальної політики та соціальної роботи. Наука і освіта. 2023. № 2. С. 27–33.

¹² Відновлення та реінтеграція: науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку: монографія / О. С. Власюк, А. І. Мокій, Н. С. Науменко та ін.; за заг. ред. І. О. Цимбалюк; упоряд. Н. В. Павліха. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). С. 87.

включає навчання навичкам самообслуговування, освоєння нових професійних навичок, допомогу в пошуку роботи та житла. Соціальна складова є наскрізною: саме через неї особа відновлює втрачені або ослаблені соціальні зв'язки – сімейні, дружні, професійні, громадські. Характерно, що значна частина відповідних заходів (клуби ветеранів, спільноти взаємодопоміжки, спортивні та культурні ініціативи) в українських реаліях організовуються не державними інституціями, а громадськими об'єднаннями та волонтерами.

Психологічна складова реінтеграції охоплює допомогу в подоланні наслідків психологічної травматизації, отриманої під час участі в бойових діях, шляхом надання психологічної підтримки, терапії посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та консультування. Нормативною основою тут є, зокрема, Порядок проведення психологічної реабілітації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1057, який визначає механізм надання послуг із психологічної реабілітації учасникам бойових дій та членам їхніх сімей¹³. Принципово важливо забезпечити ветеранам доступ до кваліфікованих спеціалістів, які можуть надати необхідну допомогу у відновленні психічного здоров'я, – це невід'ємна умова повноцінної реінтеграції в суспільство. Водночас практика засвідчує, що першим «контактним» середовищем для військовослужбовця нерідко стають саме волонтери та побратими, яким він довіряє більше, ніж формалізованим інституціям; тому налагодження взаємодії між волонтерськими ініціативами та професійними службами психологічної допомоги є окремим практичним завданням.

Медична складова реінтеграції реалізується через систему реабілітації у сфері охорони здоров'я, засади якої визначено Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 3 грудня 2020 р. № 1053-IX: реабілітаційна допомога надається мультидисциплінарними реабілітаційними командами за індивідуальним реабілітаційним планом¹⁴. Для поранених захисників медична реабілітація хронологічно передувє решті напрямів і значною мірою визначає їхню подальшу траєкторію: від якості протезування, відновного лікування та фізичної терапії залежить сама можливість професійної і соціальної реінтеграції. Саме в медичній ланці волонтерська участь історично виявилася чи не найпомітнішою – від супроводу поранених у закладах охорони здоров'я та придбання реабілітаційного обладнання до організації немедичної підтримки шпиталів.

Професійна (економічна) складова реінтеграції передбачає створення умов для працевлаштування ветеранів та забезпечення їхніх економічних потреб. Вона реалізується через програми професійної адаптації та перепідготовки, сприяння ветеранському підприємництву, грантову підтримку, а також державні та приватні ініціативи щодо створення робочих місць. Право військовослужбовців та звільнених осіб на соціальну і професійну адаптацію передбачено Законом України «Про

¹³ Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації проти України, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-p> (дата звернення: 19.07.2026).

¹⁴ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20> (дата звернення: 19.07.2026).

соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»¹⁵. Ефективна економічна реінтеграція сприяє зменшенню рівня безробіття серед ветеранів та забезпечує їм стабільний дохід, що є важливою передумовою соціальної стабільності як самої особи, так і її родини. При цьому роботодавці – і державний, і приватний сектори – виступають самостійними учасниками реінтеграційного процесу, від готовності яких створювати інклюзивні робочі місця залежить результативність усіх попередніх етапів.

Поряд із чотирма «класичними» складовими щедалі більшого значення набуває морально-ціннісна складова реінтеграції – суспільна шана та визнання внеску захисників і захисниць. Невипадково Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року визначає шанування та визнання однією з трьох стратегічних цілей державної ветеранської політики¹⁶. Ідеться про формування в суспільстві культури поваги до ветеранської спільноти, коректних комунікаційних практик, меморіальних та просвітницьких ініціатив. Ця складова має виразний недержавний характер: атмосферу визнання неможливо запровадити адміністративним рішенням – вона твориться щоденними практиками громад, медіа, закладів освіти, культурних інституцій і значною мірою саме волонтерським середовищем, яке протягом років війни утримує суспільну увагу на потребах війська та ветеранів.

Наведені складові не існують ізольовано: вони взаємно зумовлюють одна одну й мають реалізовуватися скоординовано. Це, у свою чергу, актуалізує питання про систему суб'єктів підтримки, задіяних у реінтеграційному процесі. До неї належать: держава в особі Міністерства у справах ветеранів України та інших центральних органів виконавчої влади; органи місцевого самоврядування і територіальні громади (зокрема через інститут помічника ветерана); надавачі соціальних, медичних, реабілітаційних та освітніх послуг державної, комунальної і приватної форм власності; роботодавці; сім'я та найближче оточення ветерана; нарешті, інститути громадянського суспільства – громадські об'єднання, благодійні організації, волонтери та організації, що залучають волонтерів. Ефективність реінтеграції визначається не сумою зусиль кожного з цих суб'єктів окремо, а якістю їх взаємодії, що відповідає засадам субсидіарності: допомога має надаватися на найближчому до людини рівні, а вищі рівні – підключатися тоді, коли ресурсу нижчих недостатньо.

Місце волонтерської діяльності в цій системі визначається Законом України «Про волонтерську діяльність», який серед напрямів такої діяльності прямо називає надання волонтерської допомоги військовослужбовцям, пораненим, а також сприяння проведенню заходів з їх реабілітації та адаптації¹⁷. Порівняно з державними механізмами волонтерська діяльність вирізняється низкою функціональних властивостей: гнучкістю (відсутність тривалих бюрократичних процедур), адресністю

¹⁵ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 19.07.2026).

¹⁶ Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-p> (дата звернення: 19.07.2026).

¹⁷ Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 19.07.2026).

(робота з конкретною людиною та її індивідуальними потребами), оперативністю реагування та високим рівнем довіри з боку військовослужбовців. Волонтери й організації, що залучають волонтерів, у процесі такої діяльності вступають у цивільні відносини – від безоплатного надання послуг до отримання і передання благодійних пожертв, – що підтверджує зроблений у попередньому підрозділі висновок про приватноправовий вимір реінтеграції.

Регіональна практика підтверджує ці узагальнення. На Одещині волонтерські організації та громадські об'єднання системно працюють практично в усіх складових реінтеграції: здійснюють супровід поранених захисників у закладах охорони здоров'я та невідкладну підтримку шпиталів, забезпечують військовослужбовців матеріально-технічними засобами, організовують заходи соціальної адаптації, культурні та спортивні ініціативи для ветеранів і членів їхніх родин, акумулюють благодійні пожертви для потреб реабілітації. Такий досвід демонструє, що на рівні громади волонтерська діяльність фактично виконує функцію першої ланки реінтеграційної підтримки, доповнюючи і подекуди випереджаючи державні механізми.

Держава виконує ключові функції в забезпеченні стабільності та розвитку реінтеграційних програм через розробку ефективних механізмів державного управління, спрямованих на координацію дій різних інституцій та регулювання процесів, пов'язаних із соціальною адаптацією ветеранів. Окрім того, держава відіграє активну роль у створенні сприятливого середовища для розвитку соціальної інфраструктури, яка забезпечує ветеранам доступ до різноманітних послуг та можливостей для їхнього подальшого розвитку та інтеграції в суспільство¹⁸. Водночас громадські організації та волонтерський рух дедалі відчутніше впливають на процес реінтеграції, пропонуючи різноманітну підтримку – від матеріальної допомоги до соціального супроводу, – і саме тому їхня діяльність потребує належного правового опосередкування.

Виникнення та розвиток волонтерського руху обумовили появу законодавства, що регулює питання здійснення волонтерської діяльності, встановлює правила та визначає стандарти надання волонтерської допомоги; в цьому виявляється нормотворча функція волонтерства – суспільна практика тут випереджала законодавця і фактично формувала запит на регулювання¹⁹. Нормативно-правову базу волонтерської діяльності у сфері реінтеграції військовослужбовців доцільно розглядати як багаторівневу систему, що охоплює конституційні засади, спеціальне законодавство про волонтерство, суміжне законодавство про інститути громадянського суспільства, а також цивільне і податкове законодавство.

Конституційне підґрунтя становлять положення про Україну як соціальну державу, обов'язок якої – утвердження і забезпечення прав людини (статті 1, 3 Конституції України) та гарантоване статтею 36 право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення й захисту прав і свобод, задоволення суспільних

¹⁸ Відновлення та реінтеграція: науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку: монографія / за заг. ред. І. О. Цимбалюк; упоряд. Н. В. Павліха. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 231 с. С. 97. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24527> (дата звернення: 19.07.2026).

¹⁹ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.

інтересів. Саме на цій основі функціонують організаційні форми, в яких провадиться волонтерська діяльність.

Міжнародно-правовий рівень регулювання хоч і має переважно рекомендаційний характер, задає ціннісні орієнтири для національного законодавця. Основоположні засади волонтерського руху сформульовано в Загальній декларації волонтерів, ухваленій на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів (Париж, 1990 р.), яка визначає волонтерство як добровільний вибір, що відображає особисті погляди й активну громадянську позицію та здійснюється в межах спільної діяльності на благо суспільства. Значну роль у легітимації волонтерства відіграли й документи Організації Об'єднаних Націй, зокрема резолюції Генеральної Асамблеї, ухвалені за підсумками Міжнародного року волонтерів (2001), що містять рекомендації урядам щодо створення сприятливого правового середовища для волонтерської діяльності²⁰. Український законодавець загалом сприйняв ці підходи, що відобразилося в принципах добровільності, безоплатності та неприбутковості, покладених в основу національного закону.

Центральне місце в системі спеціального регулювання посідає Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI, який визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, та закріплює її принципи – законність, гуманність, рівність, добровільність, безоплатність, неприбутковість²¹. Для цілей нашого дослідження принципово, що серед напрямів волонтерської діяльності закон прямо називає надання допомоги військовослужбовцям, пораненим та сприяння проведенню заходів з їхньої реабілітації і соціальної адаптації. Суттєве значення мало реформування цього закону у 2015 році, коли Законом України від 5 березня 2015 р. № 246-VIII було спрощено умови провадження волонтерської діяльності (зокрема скасовано обов'язковість попередньої реєстрації організацій у спеціальному переліку) та розширено її напрями з урахуванням потреб оборони держави²².

Правовий статус волонтера за законом характеризується такими елементами. Волонтером є фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги; волонтерами можуть стати особи, які досягли 14 років (неповнолітні – за згодою батьків або законних представників і лише за напрямками, що не загрожують їхньому здоров'ю та розвитку). Волонтер має право на належні умови здійснення діяльності, отримання достовірної інформації про її умови, відшкодування витрат, пов'язаних із наданням волонтерської допомоги, а також на страхування; водночас він зобов'язаний сумлінно виконувати взяті на себе зобов'язання та не розголошувати конфіденційну інформацію, що стала йому відома. Відносини між волонтером та організацією, що залучає волонтерів, можуть оформлюватися договором про провадження

²⁰ Рекомендації щодо підтримки волонтерства : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 05.12.2001 р. A/RES/56/38. URL: <https://undocs.org/A/RES/56/38>

²¹ Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 19.07.2026).

²² Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України від 05.03.2015 р. № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19> (дата звернення: 19.07.2026).

волонтерської діяльності, який за своєю природою є цивільно-правовим і безоплатним.

Щодо організаційного складника, то закон оперує поняттям «організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів», – це юридичні особи приватного права, які здійснюють діяльність без мети одержання прибутку. Найпоширенішими організаційно-правовими формами такої участі є громадські об'єднання, правовий статус яких визначено Законом України «Про громадські об'єднання»²³, та благодійні організації, що діють на підставі Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»²⁴. Розмежування цих форм має практичне значення: громадське об'єднання створюється для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних інтересів, тоді як благодійна організація – саме для провадження благодійної діяльності; на практиці волонтерські ініціативи у сфері реінтеграції нерідко поєднують обидві форми або діють через партнерство громадських об'єднань із благодійними фондами.

Податково-правовий вимір регулювання представлений нормами Податкового кодексу України, які передбачають ведення Реєстру волонтерів центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику: включення волонтера до Реєстру надає податкові гарантії щодо благодійної допомоги, яку він збирає та розподіляє на користь військовослужбовців, поранених та інших визначених законом категорій осіб²⁵. Цей механізм є прикладом легалізації фактично сформованої практики індивідуального волонтерського фандрейзингу, яка набула масового характеру з початком повномасштабного вторгнення.

Отже, цивільно-правову основу участі волонтерів та організацій, що залучають волонтерів, у реінтеграційних відносинах становлять положення Цивільного кодексу України: про учасників цивільних відносин (ст. 2), про юридичних осіб приватного права, про договори дарування та пожертви (статті 717–730), якими опосередковується передання коштів і майна для потреб реабілітації та підтримки захисників²⁶. Тож волонтерська діяльність у сфері реінтеграції функціонує в перетині публічно-правового (адміністративного, податкового) та приватноправового (цивільного) регулювання, причому саме цивільно-правові конструкції забезпечують її повсякденну динаміку.

Регіональний вимір проблематики добре ілюструє практика Одещини. Волонтерські організації регіону діють переважно у формі громадських об'єднань та благодійних організацій, зареєстрованих як юридичні особи приватного права зі статусом неприбутковості; вони укладають договори з волонтерами, ведуть облік благодійних пожертв, взаємодіють із закладами охорони здоров'я, військовими частинами та органами місцевого самоврядування на підставі листів про співпрацю та меморандумів. Досвід одеських організацій демонструє і типові правові труднощі:

²³ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 19.07.2026).

²⁴ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 19.07.2026).

²⁵ Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 19.07.2026).

²⁶ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 19.07.2026).

потребу документального підтвердження цільового використання пожертв, складнощі страхування волонтерів, які працюють в умовах воєнних ризиків, а також відсутність спеціальних норм, які регулювали б волонтерську діяльність саме у сфері реінтеграції ветеранів як окремий напрям.

2. Практичні моделі та вдосконалення правового регулювання волонтерської діяльності у сфері реінтеграції військовослужбовців

Аналіз практики останніх років дає підстави стверджувати, що взаємодія волонтерських організацій з державою та ветеранськими інституціями у сфері реінтеграції військовослужбовців здійснюється в кількох організаційно-правових формах, які умовно можна поділити на інституційні, договірні та програмно-проектні. Кожна з них має власне нормативне підґрунтя, суб'єктний склад і механізм реалізації, а їх поєднання формує змішану (гібридну) модель надання реінтеграційних послуг, у якій держава визначає стандарти та гарантії, а волонтерський сектор забезпечує гнучкість, адресність і людський вимір допомоги.

Нормативною основою такої взаємодії є передусім Закон України «Про волонтерську діяльність», який визначає волонтерську діяльність як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги, та відносить до її напрямів, зокрема, надання допомоги учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їхніх сімей²⁷. Водночас Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» окреслює коло осіб, на яких спрямовується реінтеграційна підтримка, та систему державних гарантій, що створює «точку дотику» між публічно-правовим механізмом соціального захисту і приватноправовими за своєю природою волонтерськими ініціативами²⁸. Важливе значення має також Закон України «Про соціальні послуги», який передбачає можливість надання соціальних послуг недержавними суб'єктами та запроваджує механізм соціального замовлення, завдяки чому громадські організації можуть отримувати бюджетне фінансування для надання послуг ветеранам на конкурсних засадах²⁹.

Інституційна форма взаємодії реалізується через участь представників волонтерських і ветеранських організацій у діяльності консультативно-дорадчих органів: громадських рад при Міністерстві у справах ветеранів України, координаційних рад з питань ветеранської політики при обласних державних (військових) адміністраціях та органах місцевого самоврядування, робочих груп з розроблення місцевих цільових програм. Така форма забезпечує канал зворотного зв'язку: волонтери, які щоденно працюють з ветеранами та їхніми родинами, транслюють реальні потреби цільової аудиторії у процес формування державної та місцевої політики. Окремим інституційним майданчиком є Український ветеранський фонд, утворений при Міністерстві у справах ветеранів, який на грантових засадах підтримує проекти громадських організацій, у тому числі реінтеграційного

²⁷Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

²⁸Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

²⁹Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>

спрямування, поєднуючи в такий спосіб державне фінансування з недержавним виконанням.

Якісно новим етапом інституціоналізації взаємодії стало запровадження інституту помічника ветерана. Експериментальний проєкт, започаткований постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652 у Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській та Миколаївській областях³⁰, згодом був поширений на інші регіони³¹, а з 2024 року функціонування інституту помічника ветерана забезпечується на постійній основі відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 881. Згідно із затвердженим нею Порядком фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб здійснюють заходи з підтримки ветеранів, членів їхніх сімей та сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України під час їх реадаптації та реінтеграції в територіальних громадах³². Принципово, що значна частина помічників ветеранів прийшла в цю систему саме з волонтерського та ветеранського середовища, а супровід будується за принципом «рівний – рівному», який був апробований насамперед у практиці громадських організацій. Отже, в цьому випадку спостерігається своєрідна «конвертація» волонтерського досвіду в професійну, інституціалізовану державною діяльність.

Другим наскрізним інструментом стали ветеранські простори – багатофункціональні заклади, метою діяльності яких є реінтеграція ветеранів війни шляхом надання їм та членам їхніх сімей інформаційно-консультаційної підтримки, організації реабілітації та адаптації. Методичні рекомендації щодо створення та функціонування таких просторів затверджено наказом Міністерства у справах ветеранів від 5 червня 2024 р. № 168³³, а постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2025 р. № 1560 врегульовано питання створення та забезпечення функціонування мережі державних ветеранських просторів³⁴. Особливість цієї моделі полягає в тому, що ветеранський простір може створюватися в різних організаційно-правових формах – як комунальна установа, як структурний підрозділ закладу соціального обслуговування або на базі громадської чи благодійної організації, – що юридично закріплює багатосуб'єктність системи реінтеграції та відкриває волонтерським структурам шлях до участі в ній не лише фактично, а й формально.

³⁰Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-p>

³¹Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2023 р. № 1074. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2023-p>

³²Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 р. № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-p>

³³Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та функціонування ветеранських просторів: наказ Міністерства у справах ветеранів України від 05.06.2024 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168923-24>

³⁴Деякі питання створення та забезпечення функціонування мережі державних ветеранських просторів: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 р. № 1560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-2025-p>

Договірні форми взаємодії охоплюють широкий спектр правових конструкцій: меморандуми та угоди про співпрацю між органами влади і громадськими організаціями; договори про надання соціальних послуг за результатами соціального замовлення; грантові договори з Українським ветеранським фондом та міжнародними донорами; договори благодійної пожертви та благодійні гранти відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»³⁵; договори про безоплатне користування комунальним майном, за якими громадам передаються приміщення для ветеранських хабів. З цивілістичного погляду саме договірний інструментарій є юридичним «каркасом» взаємодії: він дозволяє визначити взаємні права та обов'язки сторін, розподілити ресурси і відповідальність, а також забезпечити підзвітність використання публічних коштів недержавними виконавцями. Водночас практика свідчить, що значна частина відносин між волонтерськими організаціями і державними інституціями досі оформлюється меморандумами декларативного змісту, які не породжують юридичного забезпечених зобов'язань, що знижує стабільність і передбачуваність співпраці.

Показовим для характеристики практичних моделей взаємодії є досвід Одеської області, де сформувалася фактично трирівнева система підтримки ветеранів, у якій волонтерський компонент започаткував відповідні процеси. Першим ветеранським простором на Одещині стала громадська організація «Veterans HUB ODESA», заснована в серпні 2019 року ветеранами для ветеранів: команда простору надає соціальні послуги, психологічну та юридичну допомогу, а сам хаб функціонує як платформа для навчання, самореалізації і творчості учасників російсько-української війни та членів їхніх сімей³⁶. Отже, громадська ініціатива тут хронологічно випередила створення відповідної державної та комунальної інфраструктури, підтвердивши відзначену дослідниками «компенсаторну» функцію волонтерського руху.

Другий рівень представлений комунальним сектором: у 2023 році Одеська міська рада створила комунальну установу «Сервісний офіс «Хаб Ветеран», у якій ветерани та чинні військовослужбовці можуть отримати комплекс соціальних послуг, юридичний захист, консультації щодо лікування, реабілітації, працевлаштування, відкриття власної справи та психологічну допомогу; паралельно в місті діють недержавні ветеранські простори, зокрема простір «Плем'я»³⁷. Третій рівень – поширення цієї моделі на громади області: так, в Ізмаїлі ухвалено рішення про створення ветеранського простору на базі палацу спорту, основною метою якого визначено реінтеграцію в життя громади ветеранів війни та членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України через реабілітацію, психологічну

³⁵Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

³⁶Veterans HUB ODESA. Ветеранська політика: Департамент соціальної та сімейної політики Одеської обласної державної адміністрації. URL: <https://dssp.od.gov.ua/diyalnist/veteranska-polityka/veterans-hub-odesa/>

³⁷Підтримка ветеранів та військових в Одесі: що пропонують бізнес, ГО та місцева влада. URL: <https://recovery.win/novyny/pidtrymka-veteraniv-ta-vijskovyh-v-odesi-shho-proponuyut-biznes-go-ta-misceva-vlada>

підтримку і соціальну адаптацію³⁸. Співіснування в межах одного регіону громадських, комунальних та змішаних форм ветеранських просторів наочно демонструє, що реінтеграція військовослужбовців є сферою спільної відповідальності держави, місцевого самоврядування і громадянського суспільства.

Водночас розвиток комунального сегмента цієї системи не можна оцінювати однозначно позитивно. Створення комунальних установ на кшталт сервісних офісів та державних ветеранських просторів є, по суті, спробою держави і територіальних громад узяти під контроль та адміністративно спрямувати діяльність у сфері, яка історично сформувалася «знизу» – як самоорганізована відповідь суспільства на потреби, що їх публічна влада вчасно не задовольнила. Така етатизація вступає в суперечність із засадничими цінностями волонтерського руху – добровільністю, незалежністю та ініціативністю, про які йшлося вище: волонтер, інтегрований у комунальну установу, з носія вільної ініціативи перетворюється на виконавця адміністративно визначених функцій, а простір довіри, побудований за принципом «рівний – рівному», ризикує бути заміщеним відносинами «надавач послуги – отримувач послуги». Небезпідставними є й побоювання, що бюджетне фінансування супроводжуватиметься уніфікацією форм роботи, звітністю та показниками, які вимірюють активність, але не якість людського контакту, – тобто саме тим, від чого волонтерський рух свідомо дистанціювався.

Менш дослідженими в науковій літературі залишаються недержавні ветеранські простори, створені громадськими організаціями. Утім, і їх важко беззастережно кваліфікувати як волонтерські: їхня діяльність значною мірою професіоналізована – послуги надають штатні або залучені фахівці (психологи, юристи, кейс-менеджери), нерідко на оплачуваній основі за рахунок грантових коштів, тоді як волонтерська діяльність за Законом України «Про волонтерську діяльність» є добровільною і неприбутковою за самою своєю природою. Тож коректніше вести мову не про волонтерські структури, а про організації громадянського суспільства з волонтерським компонентом, у яких добровольча участь поєднується з професійним наданням послуг. Це підтверджує відзначену дослідниками тенденцію становлення волонтерських структур як організацій громадянського суспільства, що професійно задовольняють певні потреби, – але водночас загострює доктринальне питання про межі поняття волонтерської діяльності у сфері реінтеграції: власне волонтерським у чистому вигляді залишається насамперед індивідуальне та неформалізоване служіння (шпитальне волонтерство, адресна допомога, супровід родин), тоді як інституціалізовані форми поступово мігрують у площину професійної соціальної роботи.

Не менш важливим є внесок «класичних» волонтерських організацій Одещини, які, не маючи статусу ветеранських інституцій, фактично виконують реінтеграційні функції: здійснюють госпітальне волонтерство та супровід поранених захисників у закладах охорони здоров'я, забезпечують адресну гуманітарну допомогу військовослужбовцям та їхнім родинам, залучають ветеранів і членів їхніх сімей до спільної діяльності громад (зокрема, виготовлення маскувальних сіток, організація зборів, культурних та комеморативних заходів). Прикладом може слугувати діяльність

³⁸В Ізмаїлі запланували створити ветеранський простір. Інтент: суспільно-політичне видання. 2026. URL: <https://intent.press/news/localgovernment/2026/v-izmaili-zaplanuvali-stvoriti-veteranskii-prostir/>

громадської організації «З надією в майбутнє» (м. Одеса), досвід якої засвідчує, що волонтерська підтримка пораненого захисника нерідко розпочинається ще на госпітальному етапі – тобто до формального набуття статусу ветерана війни – і саме тому здатна забезпечити безперервність супроводу, якої бракує державним механізмам, «прив'язаним» до юридичного статусу особи.

Особливе місце в цій системі посідають шпитальні волонтери – особи, які впродовж років щоденно супроводжують поранених військовослужбовців у закладах охорони здоров'я, поєднуючи побутову, інформаційну, психологічну та фактично соціально-правову підтримку. Символічною для Одеси в цьому сенсі є постать волонтерки Наталі Чижикової, яка з 2014 року допомагає пораненим воїнам повернутися до цивільного життя: її супровід охоплює весь шлях захисника – від перших днів у шпиталі, через лікування, протезування, вирішення побутових і документальних питань – до відновлення соціальних зв'язків. Такий багаторічний персоналізований супровід «однією людиною – одній людині» фактично став прообразом інституту помічника ветерана, нормативно запровадженого державою лише у 2023 році, і переконливо свідчить, що практики безперервного індивідуального супроводу були напрацьовані саме шпитальним волонтерством задовго до їх інституціоналізації.

Узагальнення наведених практичних моделей дозволяє виокремити низку проблем правового регулювання взаємодії волонтерського сектору з державою у сфері реінтеграції. По-перше, законодавство про волонтерську діяльність не містить спеціальних положень щодо волонтерської діяльності у сфері реінтеграції ветеранів як окремого напрямку, що ускладнює її облік, підтримку та професіоналізацію. По-друге, механізм соціального замовлення застосовується до реінтеграційних послуг фрагментарно: більшість громадських і волонтерських організацій фінансуються за рахунок благодійних пожертв та грантів, що робить надання послуг нестабільним і залежним від донорської кон'юнктури. По-третє, відсутній уніфікований правовий статус недержавних ветеранських просторів: заклади, створені громадськими організаціями, не завжди можуть претендувати на державну підтримку нарівні з комунальними, попри фактичну тотожність виконуваних функцій. По-четверте, потребують урегулювання питання захисту персональних даних ветеранів під час їх супроводу недержавними суб'єктами, а також страхування і навчання волонтерів, які працюють із психологічно травмованими особами.

З огляду на викладене, вдосконалення правового регулювання доцільно здійснювати за такими напрямами: 1) доповнення Закону України «Про волонтерську діяльність» положеннями про волонтерську діяльність у сфері підтримки ветеранів війни, демобілізованих осіб та членів їхніх сімей як самостійний напрям, з визначенням особливих вимог до підготовки таких волонтерів; 2) законодавче закріплення рівного доступу комунальних і недержавних ветеранських просторів до програм державної підтримки за умови дотримання єдиних стандартів якості послуг – однак із принциповим застереженням: така підтримка не повинна супроводжуватися адміністративним підпорядкуванням недержавних надавачів органам публічної влади, а має здійснюватися зі збереженням організаційної автономії, самоврядності та ціннісної ідентичності волонтерських і громадських організацій, оскільки саме незалежність є джерелом довіри ветеранського середовища до них; 3) розширення практики соціального замовлення реінтеграційних послуг із запровадженням

багаторічних договорів, що забезпечить фінансову передбачуваність для організацій-надавачів; 4) нормативне врегулювання взаємодії помічників ветеранів з волонтерськими організаціями громади, зокрема через механізм переадресації (маршрутизації) ветерана до недержавних надавачів послуг; 5) стимулювання договірних форм співпраці з чітко визначеними зобов'язаннями сторін замість декларативних меморандумів. Реалізація цих пропозицій дозволить перетворити фактично сформовану, але значною мірою неформалізовану модель взаємодії держави і волонтерського руху на стійку правову конструкцію, здатну забезпечити тривалий процес реінтеграції сотень тисяч захисників і захисниць України.

Крізь призму людиноцентричної концепції, реінтеграція військовослужбовця постає не як одномоментний юридичний факт набуття статусу ветерана війни, а як тривалий процес, що розпочинається задовго до демобілізації – нерідко з моменту поранення – і триває доти, доки особа не відновить повноцінні соціальні зв'язки. Саме волонтерські практики найповніше відповідають такій логіці, оскільки вони «прив'язані» не до формального статусу, а до реальної життєвої ситуації людини. Аналіз діяльності волонтерських організацій, зокрема Одещини, дозволяє виокремити три базові практичні моделі волонтерської реінтеграційної роботи, які відповідають послідовним етапам повернення захисника до цивільного життя: 1) супровід у госпіталах (шпитальне волонтерство); 2) адаптаційні програми; 3) підтримка родин військовослужбовців, зокрема сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України.

Перша модель – супровід у госпіталах – історично найдавніша і водночас найменш формалізована. Її змістом є комплексна підтримка пораненого військовослужбовця в період стаціонарного лікування: забезпечення засобами гігієни, одягом (зокрема адаптивним), харчуванням понад гарантований мінімум; інформаційна допомога – роз'яснення прав, порядку проходження військово-лікарської комісії, оформлення документів; комунікативна функція – підтримання зв'язку з родиною та побратимами; нарешті, емоційна присутність, значення якої важко переоцінити для особи, що переживає наслідки бойової травми. У волонтерських методичних матеріалах окремо наголошено, що поранені військовослужбовці мають різні характери та потреби, часто потребують психологічної підтримки, і завданням волонтера у відповідних випадках є скерування захисника до профільних організацій³⁹. Отже, шпитальний волонтер фактично виконує функцію первинної маршрутизації, яку згодом – уже на нормативному рівні – було покладено на фахівців із супроводу в межах інституту помічника ветерана⁴⁰.

На Одещині ця модель реалізується насамперед довкола закладів охорони здоров'я, в яких проходять лікування поранені захисники, і має виразно персоналізований характер: за кожним волонтером чи волонтерською групою закріплюється фактичний «портфель» підопічних, супровід яких триває місяцями, а подекуди роками. Як зазначалося у попередньому підрозділі, саме в цьому середовищі

³⁹Підтримка поранених військових: як волонтери можуть допомогти. Платформа волонтерства. URL: <https://platforma.volunteer.country/page/pidtrimka-poranenix-viiskovix-uk-volonteri-mozut-dopomogti>

⁴⁰Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 р. № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-p>

сформувалися практики багаторічного індивідуального супроводу «від шпитального ліжка до повернення в громаду», що згодом стали прообразом державних механізмів. Складовою цієї моделі є й діяльність громадських організацій, для яких госпітальні відвідування поєднуються з адресною допомогою: передавання конкретному пораненому необхідних йому засобів реабілітації, технічних пристроїв, ліків, організація дозвілля у відділеннях, вітання з нагоди свят – тобто дії, спрямовані на збереження в людини відчуття дотичності до нормального соціального життя.

З правового погляду шпитальне волонтерство є найбільш «вразливою» моделлю. Закон України «Про волонтерську діяльність» передбачає можливість залучення волонтерів організаціями та установами, в тому числі на підставі договору про провадження волонтерської діяльності⁴¹, однак спеціального режиму волонтерської діяльності в закладах охорони здоров'я не встановлено. Унаслідок цього доступ волонтерів до відділень визначається розсудом адміністрації закладу; не врегульовано питання про обсяг відомостей про стан здоров'я пацієнта, які можуть бути відомі волонтеру, хоча такі відомості становлять медичну таємницю відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я⁴², а їх обробка підпадає під режим захисту персональних даних особливої категорії⁴³. Невирішеним залишається і питання психологічної підготовки та супервізії самих волонтерів, які систематично контактують із наслідками тяжких травм: вторинна травматизація й емоційне вигорання шпитальних волонтерів є емпірично підтвердженим явищем, проте жодних юридичних механізмів їх профілактики (обов'язкове навчання, психологічна підтримка, страхування) законодавство не передбачає.

Друга модель – адаптаційні програми – охоплює діяльність, спрямовану на відновлення соціальної компетентності ветерана після завершення лікування: групи психологічної підтримки, освітні курси, спортивну реабілітацію, розвиток ветеранського підприємництва, клубні та дозвільні формати. Ключовим методологічним принципом тут є взаємодія «рівний – рівному», за якої носієм підтримки виступає особа з аналогічним досвідом. Показовою є практика громадської організації «Veterans HUB ODESA»: у просторі організовано ветеранський клуб, діє український розмовний клуб, проводяться уроки англійської мови для ветеранів та членів їхніх сімей, інтерактивні заходи та мотиваційні зустрічі, а сам хаб позиціонується як платформа для навчання, самореалізації і творчості учасників російсько-української війни⁴⁴. Окремим напрямом адаптаційної роботи в Одесі стала спортивна реабілітація: у місті створюється сучасний спортивно-реабілітаційний

⁴¹Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

⁴²Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

⁴³Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

⁴⁴Veterans HUB ODESA. Ветеранська політика: Департамент соціальної та сімейної політики Одеської обласної державної адміністрації. URL: <https://dssp.od.gov.ua/diyalnist/veteranska-polityka/veterans-hub-odesa/>

простір для ветеранів⁴⁵, а участь одеських спортсменів-ветеранів у міжнародних змаганнях на кшталт Ігор Нескорених наочно демонструє реабілітаційний потенціал адаптивного спорту.

Юридична кваліфікація відносин у межах адаптаційних програм має переважно цивільно-правовий характер: між організацією та учасником фактично складаються відносини з безоплатного надання послуг, які, однак, майже ніколи не оформлюються договором, – сторони діють у режимі фактичних відносин, що унеможливило як захист прав отримувача в разі неякісного надання послуги (особливо чутливо це у сфері психологічної допомоги), так і захист організації від необґрунтованих претензій. Відсутні й уніфіковані стандарти якості адаптаційних послуг недержавних надавачів: якщо для соціальних послуг, що надаються за бюджетні кошти, застосовуються державні стандарти, то програми, фінансовані грантами й пожертвами, залишаються поза будь-яким зовнішнім контролем якості. Це створює парадоксальну ситуацію, за якої найчисленніший сегмент реінтеграційних послуг є водночас найменш юридично структурованим.

Третя модель – підтримка родин військовослужбовців – ґрунтується на визнанні того, що реінтеграція є процесом не лише індивідуальним, а й сімейним: повернення захисника до цивільного життя відбувається насамперед у родині, і саме родина першою стикається з наслідками бойового стресу. Ця модель має подвійний вимір. Перший – підтримка родин чинних військовослужбовців та ветеранів: інформаційно-правові консультації щодо статусів, виплат і гарантій, психологічна допомога дружинам і дітям, групи взаємодопоміжки, залучення членів родин до спільної діяльності громади. Другий – супровід сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, які є самостійною категорією отримувачів державних гарантій за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»⁴⁶, однак потребують передусім того, чого держава надати не може, – людської присутності, пам'яті і включеності у спільноту.

Досвід Одеського регіону демонструє обидва виміри цієї моделі. Волонтерські та громадські ініціативи міста системно працюють із сім'ями загиблих: організовуються комеморативні та підтримувальні заходи, як-от проведена в Одесі до Дня батька акція для родин загиблих захисників⁴⁷, що поєднують вшанування пам'яті з живою підтримкою тих, хто залишився. Не менш значущою є практика залучення членів родин військовослужбовців до самої волонтерської діяльності – виготовлення маскувальних сіток, участі у зборах, пакуванні допомоги: спільна праця на користь війська виконує тут подвійну функцію, будучи одночасно внеском в обороноздатність і м'якою формою групової психологічної підтримки, яка дозволяє людині перетворити тривогу за близького на осмислену дію. Досвід волонтерських осередків Одещини свідчить, що саме такі «спільноти дії» нерідко стають для дружин, матерів і дітей

⁴⁵В Одесі з'явиться сучасний спортивно-реабілітаційний простір для ветеранів. URL: <https://www.048.ua/news/4111267/v-odesi-zavitsa-sucasnij-sportivno-reabilitacijij-prostir-dla-veteraniv>

⁴⁶Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

⁴⁷«Це просто вирване серце»: в Одесі до Дня батька провели акцію для родин загиблих захисників. Суспільне. Одеса. 2026. URL: <https://suspilne.media/odesa/1335628-ce-prosto-virvane-serce-v-odesi-do-dna-batka-proveli-akciu-dla-rodin-zagiblih-zahisnikiv/>

військовослужбовців основним середовищем соціальної підтримки, випереджаючи за доступністю і психологічною прийнятністю формалізовані послуги.

Аналіз правового виміру третьої моделі дає змогу виявити прогалину, спільну для всього законодавства про реінтеграцію: члени сімей військовослужбовців (на відміну від членів сімей загиблих) здебільшого не розглядаються як самостійні суб'єкти права на підтримку, а волонтерська допомога їм не виокремлена як напрям волонтерської діяльності. Особливо гострою є ситуація родин осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: невизначеність правового і фактичного становища таких сімей робить їх однією з найуразливіших категорій, підтримка якої сьогодні тримається майже виключно на волонтерському й громадському секторі.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що три розглянуті моделі не є ізольованими напрямками, а утворюють послідовний цикл волонтерського супроводу, що відповідає етапам життєвої траєкторії захисника: госпітальний етап – етап соціальної адаптації – етап родинно-громадської інтеграції. Цінність цього циклу полягає в його безперервності та персоналізованості – властивостях, які прямо впливають із людиноцентричної концепції й яких найважче досягти в межах формалізованих державних процедур. Водночас проведений аналіз засвідчує, що кожна з моделей функціонує у стані правової невизначеності: без спеціального режиму волонтерства в закладах охорони здоров'я, без договірного оформлення та стандартів якості адаптаційних послуг, без визнання членів сімей військовослужбовців самостійними отримувачами підтримки. Саме ці емпірично виявлені прогалини мають стати відправним пунктом для вдосконалення правового регулювання, напрями якого розглянуто в наступному підрозділі.

Вказані проблеми характеризують систему соціального захисту ветеранів загалом. Водночас предмет цього дослідження вимагає сфокусувати аналіз на правовому регулюванні саме волонтерської складової реінтеграції військовослужбовців, яка, як було показано в попередніх підрозділах, фактично виконує системоутворюючу роль, проте юридично залишається найменш урегульованою. Виявлені у процесі дослідження прогалини та суперечності доцільно згрупувати в п'ять блоків: концептуально-термінологічний, статусний, договірно-фінансовий, секторальний та координативний. Такий підхід дозволяє не лише констатувати недоліки, а й сформулювати щодо кожного блоку відповідні пропозиції *de lege ferenda*.

Концептуально-термінологічний блок. Ключовою прогалиною чинного регулювання є відсутність легальної дефініції реінтеграції військовослужбовців: це поняття вживається в підзаконних актах – зокрема, в Порядку забезпечення інституту помічника ветерана йдеться про підтримку осіб «під час їх реадаптації та реінтеграції в територіальних громадах»⁴⁸, – однак на рівні закону ані зміст реінтеграції, ані співвідношення суміжних понять («реадаптація», «перехід від військової служби до цивільного життя», «постізоляційна реінтеграція») не визначено. Певним зрушенням стало доповнення Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» статтею 10-1, яка серед засад внутрішньої політики у ветеранській сфері закріпила створення ефективної системи визначення індивідуальних потреб ветеранів війни та

⁴⁸Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 р. № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-p>

надання підтримки протягом їхнього життя після завершення військової служби⁴⁹; на розгляді парламенту перебуває і рамковий законопроект про основні засади державної ветеранської політики⁵⁰. Проте волонтерська складова реінтеграції в цих актах належно не артикульована: Закон України «Про волонтерську діяльність» не виокремлює підтримку ветеранів, демобілізованих осіб та членів їхніх сімей як самостійний напрям волонтерської діяльності⁵¹, унаслідок чого цей – фактично наймасовіший – сегмент волонтерства існує в законодавстві лише імпліцитно.

Статусний блок. Законодавство не встановлює жодних особливих вимог до волонтерів, які працюють із особами з бойовою травмою, хоча специфіка такої діяльності є очевидною: невдале втручання може завдати шкоди психічному стану захисника, а систематичний контакт із наслідками війни створює ризики вторинної травматизації самого волонтера. Страхування життя і здоров'я волонтерів за чинним законом має переважно диспозитивний характер, обов'язкової психологічної підготовки та супервізії не передбачено взагалі. Не визначено і статус шпитального волонтера, попри те, що саме ця категорія працює в найчутливішому середовищі. Окремої уваги потребує співвідношення волонтера і фахівця із супроводу (помічника ветерана): запровадження оплачуваної посади, функціонал якої значною мірою відтворює напрацьовані волонтерські практики, породжує як позитивний ефект професіоналізації, так і ризик «вимивання» найдосвідченіших волонтерів із громадського сектору без збереження механізмів їх взаємодії з ним.

Договірний-фінансовий блок виявляє найбільше суто цивілістичних проблем. Матеріальною основою волонтерської реінтеграційної роботи є пожертви – за статтею 729 Цивільного кодексу України дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей, особам для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети, з правом жертвувача здійснювати контроль за використанням пожертви відповідно до статті 730 ЦК України⁵². Однак правовий режим публічного збору благодійних пожертв докладно врегульовано лише щодо благодійних організацій⁵³, тоді як масова практика зборів, які фізичні особи – волонтери проводять на особисті банківські рахунки, залишається фактично поза спеціальним регулюванням. Це породжує цілу низку проблем: невизначеність правового титулу зібраних коштів та їх змішування з особистим майном волонтера; відсутність формалізованого механізму контролю за цільовим використанням; ризики для спадкоємців і контрагентів у разі смерті волонтера, на рахунку якого перебувають зібрані кошти; податкову кваліфікацію надходжень; нарешті, вразливість самого інституту довіри, на якому тримається

⁴⁹Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері: Закон України від 11.03.2025 р. № 4285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4285-20>

⁵⁰Проект Закону про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів/ветеранок, які брали участь у відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України: реєстр. № 13696. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57192>

⁵¹Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

⁵²Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

⁵³Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

волонтерський фандрейзинг. Видається доцільним запровадження спеціального правового режиму волонтерських рахунків для публічного збору коштів фізичними особами – з цільовим призначенням, виключенням таких коштів зі складу особистого майна та спрощеною публічною звітністю.

До цього ж блоку належить проблема фінансової нестабільності організацій-надавачів реінтеграційних послуг. Механізм соціального замовлення, передбачений Законом України «Про соціальні послуги»⁵⁴, застосовується до реінтеграційних послуг фрагментарно і в межах однорічних бюджетних циклів, що унеможлиблює планування довгострокових програм супроводу, – тоді як реінтеграція за своєю природою є багаторічним процесом. Грантова підтримка, зокрема з боку Українського ветеранського фонду, має проєктний, а отже, тимчасовий характер. Наслідком є ситуація, за якої безперервність супроводу конкретної людини – головна перевага волонтерських моделей – забезпечується всупереч фінансово-правовій логіці, а не завдяки їй. Розв'язанням могло б стати запровадження багаторічних договорів соціального замовлення та стабільних програм інституційної (а не лише проєктної) підтримки організацій, які надають реінтеграційні послуги.

Секторальний блок охоплює проблеми, що виникають на перетині волонтерського законодавства з іншими галузями та інститутами. У сфері охорони здоров'я не врегульованим є доступ волонтерів до закладів, у яких лікуються поранені військовослужбовці, обсяг відомостей про стан здоров'я пацієнта, з якими волонтер неминуче стикається і які становлять медичну таємницю⁵⁵, а також особливості обробки персональних даних отримувачів допомоги, включно з даними особливої категорії. У сфері соціального захисту невирішеною залишається проблема правового становища членів сімей військовослужбовців, які не належать до членів сімей загиблих (померлих) ветеранів і тому здебільшого перебувають поза колом отримувачів гарантій за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»⁵⁶, а також родин осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. У безпековій площині потребує врегулювання допуск волонтерів до військово-медичних закладів в умовах воєнного стану – з розумним балансом між вимогами безпеки та недопущенням фактичної ізоляції поранених від громадської підтримки.

Координаційний блок. Попри формування державної інфраструктури переходу (помічники ветерана, ветеранські простори, цифрові сервіси), нормативно не визначено механізмів її взаємодії з волонтерським сектором: не передбачено ані порядку переадресації (маршрутизації) ветерана від фахівця із супроводу до недержавних надавачів послуг і навпаки, ані реєстру таких надавачів, ані стандартів обміну інформацією між ними. Взаємодія, яка на практиці існує – зокрема на Одещині, де державні, комунальні та громадські структури фактично працюють з одними й тими ж отримувачами, – тримається на особистих контактах і добрій волі, а не на правовому механізмі. Додатковим чинником є регіональна нерівномірність: обсяг і зміст місцевих програм підтримки ветеранів істотно різняться між областями та громадами, що

⁵⁴Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>

⁵⁵Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

⁵⁶Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

ставить обсяг доступної особі допомоги в залежність від місця її проживання і суперечить конституційному принципу рівності.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати консолідовану систему пропозицій щодо вдосконалення законодавства. По-перше, на рівні закону (в рамковому акті про державну ветеранську політику або шляхом доповнення чинних законів) слід закріпити легальну дефініцію реінтеграції військовослужбовців та визначити волонтерську діяльність як інституційну складову системи переходу від військової служби до цивільного життя. По-друге, Закон України «Про волонтерську діяльність» доцільно доповнити нормами про волонтерську діяльність у сфері підтримки ветеранів війни, демобілізованих осіб та членів їхніх сімей як самостійний напрям – із визначенням вимог до підготовки таких волонтерів, засад їх психологічної підтримки (супервізії) та особливостей страхування. По-третє, потребує запровадження спеціальний режим волонтерської діяльності в закладах охорони здоров'я, включно з порядком допуску, межами доступу до інформації про пацієнта та правилами конфіденційності. По-четверте, слід урегулювати публічний збір коштів фізичними особами через механізм цільових волонтерських рахунків. По-п'яте, необхідно перейти до багаторічного соціального замовлення реінтеграційних послуг і забезпечити рівний доступ недержавних надавачів до державної підтримки – із збереженням, як наголошувалося вище, їхньої організаційної автономії та ціннісної ідентичності. По-шосте, взаємодію помічників ветерана, ветеранських просторів і волонтерських організацій слід перевести з площини фактичних відносин у площину нормативно визначених процедур маршрутизації та інформаційного обміну, з дотриманням законодавства про захист персональних даних.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження волонтерської діяльності у сфері реінтеграції військовослужбовців дозволяє сформулювати такі підсумкові висновки.

1. Реінтеграцію військовослужбовців запропоновано розуміти як тривалий комплексний процес відновлення особою, яка проходила військову службу, повноцінної участі в цивільному житті – професійній, сімейній, громадській та культурній сферах, – що розпочинається з моменту виникнення відповідної потреби (поранення, демобілізація) і не вичерпується набуттям формального статусу ветерана війни. В основі такого розуміння лежить людиноцентрична концепція, за якою державна політика має орієнтуватися на потреби конкретної особи, а не на формальне виконання нормативних приписів. Чинне законодавство легальної дефініції реінтеграції не містить: відповідне поняття вживається лише в підзаконних актах, що зумовлює термінологічну неузгодженість і ускладнює побудову цілісного правового механізму.

2. Волонтерська діяльність у сфері реінтеграції є специфічним напрямом волонтерства, який сформувався як самоорганізована відповідь суспільства на потреби, що їх держава вчасно не задовольнила, і якому притаманні високий рівень ініціативності та незалежності, прихід волонтерів з різних сфер професійної діяльності, а також тенденція до професіоналізації – становлення волонтерських структур як організацій громадянського суспільства, що професійно задовольняють певні потреби. Ця тенденція загострює доктринальне питання про межі поняття волонтерської діяльності: власне волонтерським у «чистому» вигляді залишається

насамперед індивідуальне неформалізоване служіння (шпитальне волонтерство, адресна допомога, супровід родин), тоді як інституціалізовані форми поступово мігрують у площину професійної соціальної роботи.

3. Правові засади волонтерської реінтеграційної діяльності мають багаторівневий, але фрагментарний характер: вони охоплюють закони України «Про волонтерську діяльність», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальні послуги», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», положення Цивільного кодексу України про пожертву, а також динамічний масив актів 2023–2025 років, якими запроваджено інститут помічника ветерана, ветеранські простори та закріплено засади внутрішньої політики у ветеранській сфері. Водночас волонтерська складова реінтеграції в цьому масиві міститься лише імпліцитно: жоден акт не визначає підтримку ветеранів, демобілізованих осіб та членів їхніх сімей як самостійний напрям волонтерської діяльності.

4. Взаємодія волонтерських організацій з державою та ветеранськими інституціями здійснюється в інституційних, договірних і програмно-проектних формах, поєднання яких утворює гібридну модель надання реінтеграційних послуг. Аналіз досвіду Одещини, де співіснують громадський, комунальний та змішані сегменти системи підтримки ветеранів, засвідчив, що громадська ініціатива хронологічно й змістовно випередила державну інфраструктуру. Водночас інституціоналізація супроводжується ризиком етатизації – заміщення довірчих відносин «рівний – рівному» адміністративною логікою, – що суперечить засадничим цінностям волонтерського руху: добровільності, незалежності, ініціативності.

5. Практична волонтерська реінтеграційна робота реалізується у трьох базових моделях – супровід у госпіталах, адаптаційні програми та підтримка родин військовослужбовців, – які утворюють послідовний цикл, відповідний життєвій траєкторії захисника: від шпитального ліжка через соціальну адаптацію до родинно-громадської інтеграції. Головними властивостями цього циклу є безперервність і персоналізованість супроводу, які прямо втілюють людиноцентричну концепцію і які найважче відтворити у формалізованих державних процедурах, «прив'язаних» до юридичного статусу особи.

6. Правове регулювання волонтерської складової реінтеграції містить прогалини п'яти рівнів: концептуально-термінологічного (відсутність легальної дефініції реінтеграції), статусного (невизначеність вимог до підготовки, супервізії та страхування волонтерів, які працюють з особами з бойовою травмою), договірно-фінансового (неврегульованість публічного збору коштів фізичними особами, однорічність соціального замовлення), секторального (медична таємниця, захист персональних даних, правове становище членів сімей військовослужбовців та родин зниклих безвісти) і координаційного (відсутність нормативних механізмів маршрутизації між державними та недержавними надавачами послуг).

7. Обґрунтовано систему пропозицій *de lege ferenda*: закріплення на рівні закону дефініції реінтеграції та визнання волонтерської діяльності інституційною складовою системи переходу від військової служби до цивільного життя; доповнення Закону України «Про волонтерську діяльність» нормами про підтримку ветеранів як самостійний напрям з вимогами до підготовки, супервізії та страхування волонтерів; запровадження спеціального режиму волонтерської діяльності в закладах охорони здоров'я; урегулювання публічного збору коштів фізичними особами через механізм

цілових волонтерських рахунків; перехід до багаторічного соціального замовлення реінтеграційних послуг із рівним доступом недержавних надавачів до державної підтримки за збереження їхньої організаційної автономії; нормативне визначення процедур маршрутизації та інформаційного обміну між помічниками ветеранів, ветеранськими просторами і волонтерськими організаціями.

8. Наскрізним висновком дослідження є теза про волонтерський рух як джерело «правотворення знизу»: емпірично вироблені ним моделі супроводу – багаторічний персоналізований супровід за принципом «рівний – рівному», первинна маршрутизація, спільноти дії – стали основою нормативних рішень держави, зокрема інституту помічника ветерана та ветеранських просторів. Відтак стратегічне завдання законодавця полягає не в одержавленні волонтерських практик, а в їх юридичному забезпеченні: створенні правових умов, за яких безперервний людиноцентричний супровід захисника здійснюватиметься стабільно, безпечно та у взаємодоповненні державного і волонтерського секторів. Така модель відповідає конституційному визнанню людини найвищою соціальною цінністю та суспільному боргу перед тими, хто захистив Україну.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено поняття, зміст та правові засади реінтеграції військовослужбовців як самостійної сфери волонтерської діяльності в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Проаналізовано зміст поняття «реінтеграція» в його співвідношенні з суміжними категоріями – «адаптація», «реабілітація», «ресоціалізація» – та визначено його специфіку в контексті волонтерської підтримки. Розглянуто нормативно-правове підґрунтя волонтерської діяльності у сфері реінтеграції, зокрема Закони України «Про волонтерську діяльність», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальні послуги», а також підзаконні акти, що регулюють функціонування інституту помічника ветерана та ветеранських просторів. Охарактеризовано Стратегію ветеранської політики на період до 2030 року як рамковий документ взаємодії держави, громадянського суспільства та волонтерського сектору. Практичну складову розкрито на прикладі Одеського регіону: проаналізовано діяльність Veterans HUB Odesa, створення спортивно-реабілітаційних просторів, досвід взаємодії громадських організацій, бізнесу та місцевої влади в підтримці ветеранів і членів сімей загиблих захисників. Виявлено прогалини чинного законодавства, що ускладнюють системну участь волонтерів у процесах реінтеграції. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання, зокрема в частині уточнення статусу волонтера-помічника ветерана та механізмів захисту персональних даних.

Література

1. В Ізмаїлі запланували створити ветеранський простір. *Інтент: суспільно-політичне видання*. 2026. URL: <https://intent.press/news/localgovernment/2026/v-izmaili-zaplanuvaii-stvoriti-veteranskii-prostir/> (дата звернення: 19.07.2026).
2. В Одесі з'явиться сучасний спортивно-реабілітаційний простір для ветеранів. *048.ua*. URL: <https://www.048.ua/news/4111267/v-odesi-zavitsa-sucasnij-sportivno-reabilitacijnij-prostir-dla-veteraniv> (дата звернення: 19.07.2026).

3. Відновлення та реінтеграція: науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку : монографія / О. С. Власюк, А. І. Мокий, Н. С. Науменко та ін. ; за заг. ред. І. О. Цимбалюк ; упоряд. Н. В. Павліха. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 231 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24527> (дата звернення: 19.07.2026).

4. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.

5. Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя : постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 р. № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-p> (дата звернення: 19.07.2026).

6. Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя : постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2023 р. № 1074. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2023-p> (дата звернення: 19.07.2026).

7. Деякі питання створення та забезпечення функціонування мережі державних ветеранських просторів : постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 р. № 1560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-2025-p> (дата звернення: 19.07.2026).

8. Захаріна Т. І. Реінтеграція військовослужбовців як складова соціальної політики та соціальної роботи. *Наука і освіта*. 2023. № 2. С. 27–33. DOI: 10.24195/2414-4665-2023-2-5.

9. Захаріна Т. І. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2024. 660 с.

10. Лузан Т. Реінтеграція ветеранів і ветеранок: політика без визначення. *LB.ua*. 2026. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_luzan/733922_reintegratsiya_veteraniv.html (дата звернення: 19.07.2026).

11. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 19.07.2026).

12. Питання Міністерства у справах ветеранів : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-p> (дата звернення: 19.07.2026).

13. Підтримка ветеранів та військових в Одесі: що пропонують бізнес, ГО та місцева влада. *Recovery.win*. URL: <https://recovery.win/novyny/pidtrymka-veteraniv-ta-vijskovykh-v-odesi-shho-proponuyut-biznes-go-ta-misceva-vlada> (дата звернення: 19.07.2026).

14. Підтримка поранених військових: як волонтери можуть допомогти. *Платформа волонтерства*. URL: <https://platforma.volunteer.country/page/pidtrimka-poranenih-viiskovih-iak-volonter-i-mozut-dopomogti> (дата звернення: 19.07.2026).

15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 19.07.2026).

16. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 19.07.2026).

17. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності : Закон України від 05.03.2015 р. № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19> (дата звернення: 19.07.2026).

18. Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері : Закон України від 11.03.2025 р. № 4285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4285-20> (дата звернення: 19.07.2026).

19. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 19.07.2026).

20. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 19.07.2026).

21. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 19.07.2026).

22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та функціонування ветеранських просторів : наказ Міністерства у справах ветеранів України від 05.06.2024 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168923-24> (дата звернення: 19.07.2026).

23. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації проти України, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-п> (дата звернення: 19.07.2026).

24. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 19.07.2026).

25. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20> (дата звернення: 19.07.2026).

26. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя : постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-п> (дата звернення: 19.07.2026).

27. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 19.07.2026).

28. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 19.07.2026).

29. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 19.07.2026).

30. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-р> (дата звернення: 19.07.2026).

31. Проект Закону про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів/ветеранок, які брали участь у відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України : реєстр. № 13696. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57192> (дата звернення: 19.07.2026).

32. Реінтеграція ветеранів – світовий та український досвід. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=207406> (дата звернення: 19.07.2026).

33. Український ветеранський фонд : офіційний вебсайт. URL: <https://veteranfund.com.ua> (дата звернення: 19.07.2026).

34. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 19.07.2026).

35. «Це просто вирване серце»: в Одесі до Дня батька провели акцію для родин загиблих захисників. *Суспільне. Одеса*. 2026. URL: <https://suspilne.media/odesa/1335628-ce-prosto-virvane-serce-v-odesi-do-dna-batka-proveli-akciu-dla-rodin-zagiblih-zahisnikiv/> (дата звернення: 19.07.2026).

36. Veterans HUB ODESA. Ветеранська політика. *Департамент соціальної та сімейної політики Одеської обласної державної адміністрації*. URL: <https://dssp.od.gov.ua/diyalnist/veteranska-polityka/veterans-hub-odesa/> (дата звернення: 19.07.2026).

Information about the author:

Kryvenko Yuliia Vasylivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil Law
National University "Odessa Law Academy"
23, Fontanska Doroga str., Odesa, 65009, Ukraine